

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

יהוה לב המועדים

הלכות והליכות בענין שלושת השבועות

גלין בד

בירושלמי (תענית פרק ד) מתריץ שגם בבית ראשון היה ב"ז בתמוז ומה שנכתב בירמיה שהובקעה בט' מחמת הצרות טעו בחשבון (הובא במג"א תקמט ב). נפק"מ בין התירוצים האם בעל נפש יחמיר על עצמו לצום גם בט', לתירוץ א' בעל נפש יחמיר על עצמו, לתירוץ ב' אין צריך לצום אפילו משום מידת חסידות (עיין באר היטב תקמט ב).

והטעם שלא גזרו להתענות גם בט', לפי שאין מטריחים על הציבור יותר מדאי (מג"א תקמט ב בשם הרמב"ן).

צום נדחה

כשחל י"ז בתמוז בשבת הוא נדחה עד לאחר השבת (שו"ע תקנ ג) והטעם לפי שיש מצווה להתענג באכילה ושתייה בשבת שנאמר (ישעיהו נח יג) "וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכבוד" (מנחת חינוך מצוה שיו).

טעם אחר: לפי שנאמר (משלי י - כב) "ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסף עצב עמה", והביאור ברכת ה' זו השבת שנאמר (בראשית ב - ג) "ויברך אלהים את יום השביעי", ועליה נאמר "ולא יוסיף עצב עמה" (תוס' מ"ק דף כג, ב ד"ה מאן דאמר).

והטעם דנדחה ולא מקדימים ליום חמישי משום דאקדומי פורענותא לא מקדימינן (מגילה ה ע"א).

חומרות ב"ז בתמוז

ב"ז בתמוז אין נוהגים בחומרות כשל ת"ב, והטעם: לפי שאין גוזרים גזירה על הציבור אלא א"כ רוב הציבור יכול לעמוד בזה (מג"א תקנ ג משנ"ב שם סק"ב) חוץ מתשעה באב הואיל והכפלו בו צרות החורבן ב' פעמים (לבוש תקנא ב).

ג' דפורענותא

בג' שבתות אלו מפטירים ג' הפטרות דפורענותא, ונקרא כך לפי שמוזכר בהפטרות אלו תוכחה ואלו הם: שבת ראשונה "דברי

אמר הנביא (איכה א ג) "כל רודפיה השיגוה בין המצרים", דהיינו בין י"ז בתמוז לט' באב בין המצרים ג'מטרי"א "המה כ"א יום מי"ז בתמוז ועד ט' באב" (רוקח, מטה משה תרצו).

בין המצרים

שלושת השבועות מי"ז בתמוז עד תשעה באב נקראים ימי בין המצרים (שו"ע תקנא ס"ק יז) ופירשו חז"ל (איכה א) יומי דעקא - ימי צרות (השל"ה). **טעם אחר:** לפי שקוראים בשבתות אלו פרשיות מטות מסעי ודברים שיש בהם מענין חלוקת הארץ וזה רמז לנחמת ציון וירושלים שנוכה לחלק הארץ כמו שנאמר "לאלה תחלק את הארץ" ומן המצר נזכה לעלות ברחבה לארצנו (טעמי המנהגים ליקוטים קעו).

מקור התענית ב"ז בתמוז

מהפסוק בזכריה (ח יט) צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהפוך לששון ושמחה", ורביעי הכוונה רביעי לחודשי השנה שבמנין חדשי השנה ניסן הראשון (טור תקמט ס"ק א).

סיבת הצום

משום חמש צרות שאירעו לישראל באותו היום, א. נשתברו לוחות ראשונים. ב. בוטל קרבן התמיד בבית ראשון על פי גזרת מלכות הרשעה. ג. הובקעה העיר בבית שני. ד. שרף אפוסטמוס הרשע את התורה. ה. הועמד צלם בהיכל (גמרא תענית כו.). הב"ח מביא ב' גרסאות: שאפוסטמוס העמיד את הצלם בהיכל. ב' שמנשה הוא זה שהעמיד את הצלם בהיכל (סימן תקמט ס"ק א).

והטעם שמתענים ב"ז אך שבפסוק (ירמיהו נב"ז) כתיב

"בחודש הרביעי בתשעה לחודש הובקעה העיר"

אע"פ שבבית ראשון הובקעה העיר בט' בתמוז, מ"מ תקנו להתענות ב"ז, כיון שבבית שני הובקעה העיר ב"ז בתמוז (שושו"ע תקמט ב, גמ' תענית כ"ח, ב)

ירמיהו" (ירמיהו א') שבת שניה "שמעו דבר ה'" (ירמיהו ב') ובשבת שלפני תשעה באב "חזון ישעיהו" (ישעיהו ו').

והטעם שומפטידים אנו בהפטרות אלו דווקא כיון שבשלושה אופנים יכול האדם לעבוד את בוראו ולהשיגו, בראיה, ושמיעה, ודיבור, אך תחת זאת חטאו ישראל בשלושה אלו, בדיבור עסקי לשון הרע, בראייה, ובשמיעה, על כן אנו מפטירים "דברי ירמיהו" על עסקי דיבור, "שמעו דבר ה'" על עסקי שמיעה, "חזון ישעיהו" על עסקי ראייה, מלשון חזית איש מהיר במלאכתו (רבי יהונתן אייבשיץ).

נהגו מנהגי אבלות בשבועות אלו לפי שהם היו ימים

קשים לישראל לפי שאז התחילו צרות החורבן ולכן

נוהגים בהם מנהגי אבלות ואלו הם:

בני אשכנז מתחילים מנהגי אבלות מי"ז בתמוז, ומר"ח מוסיפים יותר באבלות באיסור אכילת בשר ושתית יין רחיצה וכיבוס, ובני ספרד רק משבוע שחל בו.

התחלת ימי בין המצרים

יש אומרים: שמתחיל מליל י"ז (א"א בוטאשטש סעיף ז), **והטעם:** לפי שאבלות החורבן מתחילה מליל י"ז שהרי היום הולך אחרי הלילה ורק לבני תענית י"ז בתמוז איסור אכילה ושתיה מתחיל מהבוקר לפי שאין הציבור יכול לעמוד בו (שו"ת חיים שאל לחיד"א סימן כב) **ויש אומרים:** שמתחיל מהבוקר (בעה"מ תענית יא הובא באגר"מ ח"א קסח).

ונהגו לנהוג כל דיני בין המצרים מצאה"כ בליל י"ז (אורחות רבינו ח"ב ע קכו בשם הגר"י קניבסקי),

ונשואים בליל התענית: במקום הדחק מותר לערוך חופה וקידושין לפני השקיעה אפילו שהשמחה והריקודים ימשכו אחר השקיעה (אורחות רבינו ח"ב ע' קכו).

תספורת: וכן לכתחילה אין להסתפר בליל י"ז, ובצורך גדול מותר (הגרמ"פ הלכות ת"ב תקנא שמעתא דמשה שם יא, הגריש"א מבקשי תורה קובץ מ"ז עמוד ט) **והטעם:** לפי שבמקום הצורך יש לסמוך על השיטה שכל דיני בין המצרים מתחילים בבוקר,

נישואים - ארוסין

ונהגו להחמיר שאין נישואים נשים מי"ז בתמוז (רמ"א תקנא ס"ב), **והטעם:** ע"פ הגמרא בב"ב סוף חזקת הבתים (ס ע"ב) תניא אמר ר' ישמעאל בן אלישע מיום שחרב בית המקדש דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין אלא אין גוזרין גזרה על הצבור אא"כ רוב צבור יכולין לעמוד בה ובזמן מועט זה אפשר לעמוד בזה (ביאור הגר"א סט).

היעב"ץ כתב טעם משום שלא מסמנא מילתא (דיני בין המצרים חרף ד ה), בשו"ת שבות יעקב חשש לנישואים בימים אלו וכתב חמירתא סכנתא מאיסורא (ח"ב ס' לה).

ובני ספרד מותרים בנשואין עד ר"ח אב, וכמה קהילות נהגו להחמיר כבני אשכנז בנשואים מי"ז בתמוז (ר' חיים פלאזי בספרו מועד לכל חי ט ס כ"ו). מהטעם דלא מסמנא מילתא,

להשתתף בחתונה אשכנזי שרוצה להשתתף בחתונה של ספרדי אחרי י"ז בתמוז שרי לאכול שם ואפילו לשמוע תזמורות, **והטעם:** כיון שהחתן עושה על פי דין יש בזה משום שמחת חתן וכלה (הגריש"א לקנות חכמה בין המצרים עמוד ג).

שבע ברכות: ומותרים לעשות סעודת שבע ברכות כרגיל אף לאחר ר"ח ואף עם בשר ויין ואף עם חל בשבוע שחל בו (עיין שו"ע ורמ"א שם ס"ו).

ארוסין: אירוסין (בלא סעודה) מותר ואפי' בתשעה באב, **והטעם:** שמא יקדימו אחר (שו"ע תקנט א). וכן סעודת אירוסין מותר אף בשבוע שחל בו (משנ"ב תקנא ס"ק יט) ומיהו ריקודים ומחולות אסורים מי"ז בתמוז והילך אפילו בסעודת אירוסין (משנ"ב ס"ק טז).

בר מצווה: מותר לעשות סעודת בר מצווה כרגיל בכל ימות השנה, אך יעשה ללא תזמורת וכן ללא כלי שיר ומחולות, (הגריש"א לקנות חכמה בין המצרים עמוד ג). **והטעם:** משום שהיו סעודת מצווה (מג"א רכה ד).

תספורת

איסור תספורת וגילוח אחד אנשים, ואחד הנשים אסורים בתספורת (שו"ע תקנא ד) ומנהג בני ספרד להתיר תספורת עד שבוע שחל בו.

סריקת הראש: מותר להסתרק אפילו בשבוע שחל בו (משנ"ב תקנא ס"ק ב).

שער המעכב את האכילה: מותר לגלח שער המעכב את האכילה (שו"ע תקנא ס"ק ג). ויש שכתבו שאין להתיר זאת בשבוע שחל בו תשעה באב (קיצור שו"ע תכב ד).

תספורת בנשים: ומ"מ אשה בשעת הצורך מותרת בתספורת ולכן נהגו להתיר גילוח השערות כשכוונתה לצורך צניעות (משנ"ב תקנא ס"ק עט).

בן ישיבה ספרדי שלומד בישיבה אשכנזית לענין תספורת הגרשז"א כתב דמותר להם להסתפר כפי מנהגם **והטעם** שלא שייך

כאן "לא תגודדו" לפי שיודעים שנחלקו בזה הרמ"א והמחבר וכל אחד כמנהגו (מעדני שלמה עמוד נא).

הגריש"א כתב: מן הראוי לנהוג כמנהג המקום ולא להסתפר מי"ז בתמוז (לקנות חכמה בין המצרים עמוד 14).

אשכנזי לספר ספרד: מותר לאשכנזי לספר ספרד, והטעם: לפי שאבלות אינו איסור אלא בתספורת של עצמו ולא גילוח של אחר, ולפני עור לא שייך בכזה"ג כיון שלכו"ע אין בזה איסור מדברי סופרים רק מנהג והספרדים לא נהגו כן (הובא בספר קרא עלי מועד פרק ב הערה יג).

חלאקה בין המצרים

חלאקה בין המצרים: מעיקר הדין מותר לעשות חלאקה בין המצרים, **והטעם:** משום דהוי לצורך מצווה ושרי (כפות תמרים ושבעים תמרים).

יש שמתירים לגלח עד שבוע שחל בו, **והטעם:** כיון שעיקר השמחה היא שמחה של מצווה וכיון שעיקר איסור תספורת משום מנהג ובקטנים ובגיל הרך לא החמירו בפרט בתספורת לחנכו למצווה (שפע חיים ח"ה ש"ס).

הגריש"א כתב נעשה בין ג' אחרי י"ז בתמוז שרי לגלח, נעשה בן ג' אחר ר"ח יש לדחות החלאקה עד אחרי ת"ב (קונטרס הליכות).

ש שוהגים: להמתין עד אחר תשעה באב, **והטעם:** דכיון שיכול להשהות התגלחת עד אחרי ת"ב אין להתיר לכתחילה (שו"ת מאורי ישע), טעם אחר: אף לסוברים דשרי לגלח קטן בין המצרים מ"מ אין נכון לעשות את התספורת הראשונה מפני שיש בה ריבוי שמחה.

קציצת הציפורנים

לקצוץ ציפורנים מותר בימים אלו עד שבוע שחל בו (משנ"ב תקנא סק"כ).

ריקודים ומחולות ושירה בפה

ריקודים ומחולות: אין לעשות ריקודים ומחולות בימים אלו (משנ"ב תקנא ס"ק ט"ז).

שמיעת כלי זמר: כמו כן אין לנגן בכלי זמר או לשמוע שירים בכלי זמר.

שירה וקאלית: הגריש"א כתב שאין לשמוע אף ללא ליווי כלי זמר (לקנות חכמה בין המצרים עמוד 4).

במשך כל ימות השנה לשמוע שירים, ואפי' למיקל לשמוע בכל השנה אין לו לשמוע בימים אלו לפי שהם ימי בין המצרים (אור לציון פרק כה ב' דיני בין המצרים)

כלי זמר בקטנים: יש להחמיר בקטנים שהגיעו לחינוך שלא ישמעו מכלי זמר, **והטעם:** דכיון דאבילות דרבים היא מחמירים אף לקטנים שהגיעו לחינוך (אגרות משה ח"ד או"ח סימן כא סק"ד).

שירה בפה: אמנם שירה בפה של התעוררות שרי, **והטעם:** משום דאין השמחה ניכרת בפועל (שדי חמד, מועד לכל חי ס"ק יט).

שירה בקבלת פנים לחתן (סנווחה): מותר לשיר בפה ומ"מ ימעט בשירה ולא ישירו במחאת כפים, **והטעם:** כדי שלא יבאו לידי ריקוד (הליכות שלמה יד הערה ו, הגריש"א).

שירה במסיבת תנאים: מותר לשיר בפה, **והטעם:** מפני שהוי סעודת מצווה, ואין לרקוד ויש למעט בשירי שמחה (הליכות שלמה פרק יד ד הגריש"א לקנות חכמה עמוד 3).

לשמוע חזנות: הגריש"א אוסר לשמוע חזנות (קונטרס בין המצרים עמוד 8), **הגרשז"א כתב** על חזנות לא ברידא לי מילתא (שלמי מועד סו"ס טו). ובהליכות שלמה (פרק יד הלכה ה בדבר הלכה) מובא בשמו ומ"מ נכון להמנע בימים אלו אף משמיעת שירים שאינם מביאים לידי ריקוד ואפילו קטעי חזנות וכדאי הוא בית אלקינו להתאבל עליו גם בכגון דה.

לשמוע קול זמר כדי שלא ירדם: הנוהג ברכב ובכדי שלא ירדם רוצה לשמוע קול זמר. **הגריש"א** כותב דמותר, **והטעם:** דכיון שיש חשש סכנה מותר (לקנות חכמה בין המצרים עמוד 14). **הגר"ח** ק כתב, שאם ישמע שירים ודאי ירדם אם רוצה ישמע שירים של איכה או ניגון "אלי ציון" (פסקי משנה ברורה עם תשובות הגר"ח).

ללמוד נגינה וללמד נגינה: מורה נגינה ותלמיד שלומד דמפסיד שכר הלימוד ששילם מותר ללמוד וללמד עד ר"ח אב ולאחר מכן אסור (הגריש"א פסקי תשובות עמוד לה).

להתלמד בעצמו: תלמיד הרוצה להתלמד מותר ובתנאי שאינו יודע לנגן היטב ומתלמד, אבל אם כבר יודע אסור (הגריש"א פסקי תשובות עמוד לה).

מרכזיה של מלבון שמשמיעה שירים בהמתנה

אם יש טירחא לנתק את השירה מותר להשאיר את זה בימי בין המצרים, וכן המטלפן אינו צריך לימנע מלשמוע זאת, **והטעם:** כיון

שאינן שומע להנאתו אלא כדי לדעת אם הוא עדיין על הקו הטלפון (הגריש"א לקנות חכמה בין המצרים עמוד 4).

להחליף צלצול במכשיר סלולארי: אין איסור ואין צריך להחליף הצלצול, והטעם: משום שאינו מיועד לשמחה, ומ"מ אם אפשר להחליף ראוי לעשות כן (הגריש"א קונטרס הליכות).

שהחיינו

יש להיזהר מלברך ברכת שהחיינו בימים אלו (ש"ע תקנא יז).

והטעם: כיון שהזמן הזה זמן פורענות אין לברך שהחיינו (אליה רבא תקנא מא). **טעם אחר:** משום שמחה (מהרי"ל אות ח), ואין הטעם משום אבילות דלא מצאנו שאבל אסור בשהחיינו (מג"א תקנא ס"ק מב).

שהחיינו של שמחה: אמנם שהחיינו של שמחה כגון ברית או פדיון הבן מותר (ש"ע תקנא ס"ק יז).

שהחיינו בליל י"ז בתמוז: י"א שאין לומר שהחיינו בליל י"ז בתמוז, והטעם: משום דס"ל דאבילות חלה מהערב (ש"ת חיים שאל לחיד"א ח"א כד, ש"ת שבט הלוי ח"ח קסח ז).

שהחיינו בשבת: בשבת מותר טעם נוסף: שהרי מעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו (לבוש תקנא ס"ק יז), **טעם נוסף:** משום עונג שבת (אבני נזר תכח) ובר"ח אב הדין כמו בשבת (משנ"ב תקנא ס"ק צח ושעה"צ שם).

יש שומחמים בשבת שלא לברך שהחיינו על בגדי, **והטעם:** משום שמחה יתירה שאסור אף בשבת (אליהו זוטא תקנא ס"ק כז בשם מלבושי יו"ט, וכן בקצוש"ע).

יש הנמנעים גם בשבת מלברך שהחיינו, והטעם: ע"פ הסוד (האר"י שער הכוונות הובא במג"א תקנא ס"ק מב) והמשנ"ב כתב שאין להחמיר בזה והטעם: דהרבה אחרונים כתבו להקל (תקנא ס"ק צח),

י"ז בתמוז שחל בשבת ונדחה: י"א שמותר בשהחיינו (מג"א תקנא מג, אגרת הרמ"ז הובא בשע"ת תקנא), י"א שבליל שבת מותר זה **והטעם:** משום ספק ספיקא שמא בשבתות בין המצרים מותר לברך שהחיינו, ועוד שמא בליל י"ז בתמוז עדין לא התחיל ימי בין המצרים (ספר יקהיל שלמה סימן תקנא).

יש אומרים: שגם לשיטות שסוברות שמותר לברך שהחיינו בשבתות בין המצרים, בשבת זו אין מברכים (זכור לאברהם הו"ד בשד"ח מערכת בין המצרים א א), **והטעם:** משום ששבת זו חמורה יותר משאר שבתות בין המצרים, שכן שאר שבתות אין השבת ריע

מזליה אלא שעומדות בבין המצרים, אבל י"ז בתמוז שחל בשבת היום עצמו ריע מזליה ואף שמפני כבוד השבת אין מתענים, מ"מ עיצומו של יום רע הוא ואין מברכים בו שהגיענו לזמן הזה.

שבתות מר"ח: גם למתירים עד ר"ח בשבתות מר"ח יש להחמיר (ש"ת קניני תורה ח"ו ס' לב).

פרי חדש: פרי חדש שאפשר לשומרו לשבת ישמור לשבת ויברך שהחיינו, ואם א"א לשומרו עד שבת מפני שמתקלקל אפשר לברך עליו שהחיינו ולאכלו (תשובת מהרי"ל לו, משנ"ב תקנא ס"ק קא).

מעוברת: מעוברת מותרת באכילת פרי חדש ואינה מברכת שהחיינו (משנ"ב תקנא ס"ק צט) **והטעם דשרי:** שחוששים שע"י הימנעותה מלאכול יגרם נזק לולד, ומובא בשערי תשובה (שם ס"ק לה) שתאכל פרי אחר אחרי ת"ב ותברך שהחיינו ותכון לפטור את הפרי שאכלה בתשעת הימים, ולשיטת הכף החיים מברכת שהחיינו.

חולה: מותר באכילת פרי חדש ואינו מברך שהחיינו, **והטעם דשרי:** משום שהפירות פותחין לו תאותו לאכול דברים טובים ובמקום חולי לא קבלינן עלן (משנ"ב תקנא ס"ק צט).

כלים חדשים: אין איסור בקניית כלים חדשים, רק יש שנמנעים משימוש מחמת ברכת "שהחיינו" (משנ"ב תקנא ס"ק מה, הליכות שלמה פרק י"ד ס"ק ו).

הטוב והמטיב

ברכת הטוב והמטיב כגון שמקבל מתנה לו ולבני ביתו מברך מיד (סידור יעב"ץ, שע"ת ס"ק ד), **והטעם:** משום שאין בו הזכרת שהחיינו לזמן הזה דאין שייך זה לזמן פורענות (הלכות ומנהגי בין המצרים פרק ג הערה כה).

רחיצה בים

יש שמנעו עצמם מרחיצה בים והמקור בספר מקור חיים לבעל הח"י (תקנא ס"ה) שכתב שיש להמנע מפני הסכנה וזה זמן המסוגל לרעה.

יש שכתבו שמותר לרחוץ בים או בבריכה בימי בין המצרים, אך יזהרו משאר ימות השנה ויהיה באופן שלא יבוא לידי סכנה, והמורגל בפי הבריות דלא שרי אלא א"כ היה קודם, **והטעם דשרי:** משום שפעם ראשונה היא שמחה (קרא אלי מועד פרק ב הערה נו), **וכתב על זה הגרשז"א** שאין לכך יסוד כלל וטעות (הליכות שלמה פרק י"ד הו"ה שם ואורחות הלכה שם, הגריש"א לקנות חכמה עמוד 5).